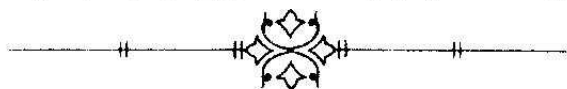

در کوی آرشان

بیست گفتار درباره حماسه سرایی در ایران باختری

تألیف

دکتران اکبری مفاخر

www.ketab.ir

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
- اکبری مفاخر، آرش، ۱۳۵۴ -
در کوی آرشان (بیست گفتار دربارهٔ حماسه‌سرایی در ایران باختری) / به کوشش آرش اکبری، حر.
تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری نشر سخن، ۱۳۹۷.
۶۰۱ ص.
مجموعهٔ انتشارات ادبی و تاریخی موقوفات دکتر محمود افشاریزدی؛ ۲۰۶.
گنجینهٔ کلیات و مقالات؛ ۷۰.
۴-۷۷-۵۹۴۲-۶۰۰-۹۷۸
- شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
یادداشت
نمایه.
- داستان‌های حماسی گورانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
Epic stories, Gorani -- *Addresses, essays, lectures*
بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
۱۳۹۷ الف ۸۴۵/گ ۳۲۵۶ PIR
۸۹/۲۳
۵۱۵۶۱۳۰
- موضوع
موضوع
شناسهٔ افزوده
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شمارهٔ کتابشناسی ملی

در کوی آرشان

بیست گفتار دربارهٔ حماسه سرایی در ایران باختری

تألیف دکتر رشید سیری مفاخر

تألیف

دکتر سیه شیبانی فر

ویراستار

کاوه حسن بیگلر

گرافیکست، طراح و مجری جلد

زینب ثوریو ریبار

صفحه آرا

کوثر

لیتوگرافی

دایره سفید

چاپ متن

حقیقت

صحافی

۱۱۰۰ نسخه

تیراژ

تابستان ۱۳۹۷

چاپ اول

انتشارات دکتر محمود افشار

ناشر

خیابان ولی عصر، بالاتر از چهارراه پارک وی، خیابان عارف نسب

تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۶۶۹۵۳۸۰۴-۵ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۶۶۹۵۳۸۰۴-۵

فهرست مطالب

۱۵	پیشگفتار.....
۲۱	رزمنامه کنیزک (حماسه‌ای به زبان گورانی و روایتی از یادگار زیریران).....
۵۱	یادگار زیریران (از گزارش اوستایی تا روایت گورانی).....
۹۱	یادگار زیریران و رزمنامه کنیزک.....
۱۳۱	رسم در حماسه‌های گورانی.....
۱۸۳	هفت‌خان ستم به روایت شاهنامه شاه‌طهماسبی.....
۲۲۳	شاه گاو سوار.....
۲۵۷	بازشناسی افزوده‌دارتانی شاهنامه در روایت‌های گورانی.....
۲۹۷	اهریمن‌پرستی زروانی و نمونه‌های بازمانده از آن.....
۳۲۳	روایت گورانی مرگ درخت شاه‌شنید.....
۳۳۸	روایتی دیگر از به آسمان رفتن کیسرو.....
۳۵۷	کریمان کیست؟ برپایه دستنویس هفت‌لشکر گوی.....
۳۸۱	تخم کور یا تور؟ تصحیح و معنی از بندهش شاهنامه.....
۴۰۷	واژه‌شناسی «بور» و «بیان» در زبان گورانی.....
۴۳۱	سرود کوتاه حماسی از گزارش‌های اوستایی تا روایت‌های گورانی.....
۴۶۵	ضامن آهو سرودی رضوی به زبان گورانی.....
۴۸۳	دینو (بررسی و تحلیل سرودی به زبان گورانی).....
۵۱۷	سرود ورمیزگان (شعری به زبان گورانی از سده نخست هجری به خط پهلوی).....
۵۳۵	در کوی آرشان (سرود آرش کمانگیر به زبان گورانی از پیرکاظم کنگاوری).....
۵۵۳	سهراب و ستاویدکه.....
۵۶۵	سیاوخش، سیاه سوادپوش.....
۵۷۳	نمایه.....

پیشگفتار

حماسه اصطلاحی است برای انواع داستانهای رزمی و پهلوانی. این اصطلاح مجموعه‌ای از نوشته‌ها و سروده‌ها را در بر دارد و هسته مرکزی آن ملیت مردمی را تشکیل می‌دهد که در یک مذهب، جغرافیایی و با ویژگیهای مشترک زندگی می‌کنند. بارزترین نمود این همبستگی در حماسه دفاع از مرزهای جغرافیایی در برابر تجاوزات بیگانگان است. آثاری که در طول تاریخ در میان ملتها با این رویکرد به وجود آمده‌است، حماسه نامیده می‌شود. این نوع ادبی، ادب حماسی و مطالعه آن به عنوان رشته‌ای دانشگاهی تعریف شده‌است.

احساسات حماسی بشر با زندگی قبیله‌ای انسان نخستین در جنگهای قبیله‌ای نقش گرفته و هنگامی که با اتحاد قبایل به ملتی واحد تبدیل شدند، نوشته‌ها و سروده‌های حماسی آنان شکل گرفته‌است. این سروده‌ها که در آغاز اشعار بدیعی و شفاهی بوده، با پیدایش خط و پیشرفت تمدن به گونه نوشتاری در آمده و در گذر زمان پس از فراز و نشیبهای فراوان به شاهکاری ادبی تبدیل و با نام حماسه جاودانه شده‌است؛ از این رو یک اثر حماسی کامل فرایندی از دوران کودکی تا جوانی و کهنسالی یک جامعه را به نمایش می‌گذارد که مردم با بازخوانی آن اثر تلاش می‌کنند روزگار خود را بازسازی کنند. بنابراین آثار حماسی یک ملت دربردارنده مجموعه‌ای از فرهنگ، اساطیر، باورها، داستانها، پیروزیها، شکستها و... است که مطالعه بر روی آنها می‌تواند بازخوانی تاریخ فرهنگی یک ملت برای اصلاح و بازسازی امروز جامعه آنها باشد.

درواقع ادب حماسی بازتابی از فرهنگ و جهان‌بینی یک انسان و یک ملت است که در آن ساختارهای اجتماعی، روابط بشری، روابط سیاسی، چگونگی شکل‌گیری نهادهای اجتماعی، پیشرفت از بدویت به مدنیت، بنیادها و چهارچوبهای شهریار، پهلوانی و... تصویر شده‌است. این‌گونه است که ادبیات حماسی بخشهای بسیار بزرگی از زندگی یک ملت را در برمی‌گیرد و رابطه تنگاتنگی با فرهنگ، اساطیر، باورها، اعتقادات و تاریخ آن ملت دارد.

ادبیات حماسی به‌عنوان گسترده‌ترین و فراگیرترین نوع ادبی ایران‌زمین نقشی بسیار مهم در روند تاریخی و هویت ملی ایرانیان داشته و دارد. نقش محوری ادبیات حماسی در ایجاد آثاری همدلی و یکپارچگی ملی و تأثیرگذاری آن بر انواع ادبی دیگر انکارناپذیر است. اگرچه ادبیات حماسی ایران — با رویکرد ایران فرهنگی گذشته و ایران سیاسی امروز — بیشتر با محوریت زبان فارسی و شاهنامه شناخته می‌شود، اما گستره آن بسیار فراتر است، تا آنجا که می‌توان شاهنامه و آثار حماسی فارسی را تنها بخشی از ادبیات حماسی ایران و بخشهای دیگر را متعلق به زبانها و گویشهای ایرانی دانست که حتی در مواردی دارای عناصری کهن‌تر از شاهنامه‌اند و رویکردهای ویژه خود را دارند. آثار حماسی منحصر به فرد غرب ایران به زبان گورانی گواهی روشن بر این مدعاست.

عدم توجه به حماسه‌های غیر فارسی در مطالعات حماسی دانشگاهی ایران زنگ هشدار برای این فعالیتها به‌ویژه در حوزه شاهنامه‌پژوهی است. فعالیت‌های علمی و پژوهشی کشور در دوره دکتری و پس‌دکتری ادبیات حماسی تنها محدود به زبان فارسی با محوریت شاهنامه فردوسی است؛ از این رو به‌دلیل نادیده‌گرفتن نام‌گرایش ادبیات حماسی برای این دوره بهتر است چهارچوب آن با آوردن وره فارسی روشن و به‌عنوان زیرشاخه‌ای از ادبیات حماسی ایران تعریف گردد.

در این رشته دانشگاهی بخش بسیار عظیمی از ادبیات حماسی ایران که مربوط به زبانهای غیر فارسی است، به فراموشی سپرده شده‌است. دلیل اصلی این فراموشی کمبود نیروی متخصص و زبان‌دان در دیگر حوزه‌های ادبیات حماسی ایران است؛ از این رو برای رفع این نقایص لازم است منابعی مادر در اختیار برنامه‌ریزان، متخصصان، استادان، دانشجویان، پژوهشگران و... وجود داشته باشد تا امکان آموزش و پژوهش در این باره فراهم گردد.

ازسوی دیگر حوزه ادبیات حماسی غرب ایران با محوریت زبان معیار ادبی گورانی و خرده‌روایتها و روایت‌های گفتاری به زبانهای کردی، لری، لکی، ترکی و ... گسترده‌گی و شکوهی چون حماسه‌سرایی در شرق ایران دارد. این ادبیات با داشتن دستنویسهای بسیار و حماسه‌های منحصربه‌فرد گاه عناصری کهن‌تر از شاهنامه فردوسی را نگه داشته‌اند که نیازمند توجهی ویژه و درخور در کنار شاخه شرقی ادبیات حماسی ایران است. متونی که در شاخه غربی به چاپ رسیده بیشتر در چهارچوب گردآوری متن است و در آنها توجه چندانی به تصحیح متن، آوانگاری، ترجمه، یادداشتها، واژه‌نامه و ... نشده است. ازسوی دیگر پژوهندگان حماسه‌های فارسی نیز به دلیل بی‌اطلاعی از متون و پژوهشها در آثار خود از آنها بهره‌ای نبرده‌اند، در حالی که با توجه به این متون می‌توان برخی گره‌ها و مشکلات حماسه‌های فارسی به‌ویژه شاهنامه را گشود تا راه برای مطالعات تطبیقی در سطح حماسه‌های ایرانی و همچنین حماسه‌های جهانی هموار گردد.

در طول تاریخ ایران پس از سرافراز شدن شاهنامه مطالعاتی در رویکردهای تصحیح شاهنامه (تصحیح حمدالله مستوفی، شاهنامه بایسنقری) و لغت‌نامه‌های مختص به شاهنامه (معجم شاهنامه و...) در جریان بوده‌است. دانشمندان اروپایی نیز در سالهای ۱۷۰۰م به بعد با چاپ شاهنامه این مسیر را هم‌راستا کرده‌اند، اما مطالعات حماسه‌پژوهی و شاهنامه‌شناسی در مفهوم علمی و دانشگاهی از سالهای ۱۳۰۰ به بعد در ایران آغاز و در ۱۳۱۳ با هزاره فردوسی تثبیت شده‌است. چاپها و تصحیحات متنوع شاهنامه و پژوهشهای گسترده درباره آن و دیگر حماسه‌های فارسی به این رشته بها رونق داده و با چاپ کامل شاهنامه به تصحیح خالق مطلق در ۱۳۸۶ش نویده و امیدهای تازه‌ای در پژوهشهای حماسی به وجود آمده‌است، اما پژوهش در ادبیات حماسی غرب ایران هنوز در آغاز راه است و نیازمند پژوهشهای گسترده و دقیق.

رویکرد و سیاست کلی پژوهشهای حماسی ارج نهادن به همه مردمان ایران‌زمین است؛ مردمانی که در سده‌های گذشته در ایران فرهنگی زندگی کرده و امروز با فرهنگها و زبانهای گوناگون در ساختار سیاسی ایران کنونی یا بیرون از مرزهای آن با یکی از زبانهای ایرانی در بخشی از ایران فرهنگی روزگار می‌گذرانند. اهمیت وحدت ملی و یکپارچگی اقوام، زبانها و گویشهای ایرانی همراه با حفظ فرهنگ و ادبیات آنان

پژوهش دربارهٔ حماسه و متعلقات آن را در زیر نام ایران ضرورتی انکارناپذیر می‌نماید که مهم‌ترین این ضرورتها را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱- شناخت کلیت ادبیات حماسی ایران در سپهر مکانی ایران فرهنگی، این شناخت در چهارچوب پژوهش زبانها و گویشهای ایرانی، خرده‌فرهنگهای ایرانی، فرهنگ نوشتاری و گفتاری مردم ایران به دست می‌آید.

۲- تقسیم ادبیات حماسی ایران به دو شاخهٔ شرقی (= ایران خاوری) و غربی (= ایران باختری). این ادبیات را می‌توان به دو بخش اصلی؛ شاخهٔ شرقی به زبان فارسی و شاخهٔ غربی به زبان گورانی و زیرشاخه‌های فرعی به دیگر زبانهای ایرانی تقسیم کرد. هدف از این شیوه، جلوگیری از به وجود آمدن تعصبات زبانی، قومی و رویکردهای غیر علمی است. ازسوی دیگر رسیدن به بن‌مایه‌های مشترک در ادبیات حماسی ایران است که همبستگی ملی و فرهنگی ایرانیان را در پی دارد. مشترکات، همسانها و حتی داستانهای منحصر به فرد غرب ایران که نمونهٔ شرقی ندارد، یکی از ویژگیهای باارزش این مطالعات است که تمام داستانهای حماسی را در یک کلیت یکپارچهٔ حماسه‌های ایرانی قرار می‌دهد و رویکردی مثبت برای تقویت هویت ملی ایران به وجود می‌آورد.

۳- مطالعهٔ فضای ایران اسلامی در ادبیات حماسی. تأثیرپذیری برخی حماسه‌های ایرانی از دین اسلام و به وجود آمدن حماسه‌های تاریخی، دینی و مذهبی در فضای ایران اسلامی به‌پیر و حماسه‌های ملی پویایی ادب حماسی ایران را تداوم بخشیده و شاهکارهای جاودان و ارزشمندی را به وجود آورده که نیازمند مطالعه، پژوهش و بازنگری اساسی است.

۴- مطالعهٔ حماسه‌های منشور (متون تقالی، آثار داستانی و...). علاوه بر آثار بنیادی، حماسه‌هایی منشور با رویکرد داستانی وجود دارند که نیازمند مطالعات کاربردی از نگاه اساطیری - حماسی هستند.

۵- مطالعهٔ ادبیات حماسی در دوران معاصر. دگرگونی شخصیت‌های حماسی، قرائتها و خوانشهای معاصر از آنها و حماسه‌واره‌هایی که در دوران معاصر به وجود آمده‌اند نیز بخش مهم دیگری از مطالعات حماسی را در بر می‌گیرند.

۶- مطالعهٔ ادبیات حماسی با رویکرد تخصصی ایران فرهنگی زمینهٔ مطالعهٔ آثار فرهنگی - هنری در پیوند با حماسه از جمله: حماسه‌نگاری، موسیقی حماسی، تقالی،

پرده‌خوانی و... را نیز فراهم خواهد ساخت.

اکنون سالهاست که نگارنده با این رویکرد به مطالعه ادبیات حماسی ایران فرهنگی پرداخته و مجموعه‌ای از پژوهشهای خود را با عنوان *در کوی آرشان* در شاخه غربی حماسه‌سرایی ایران تقدیم خوانندگان می‌کند.

این مجموعه دربردارنده بیست مقاله است که در حوزه حماسه‌پژوهی با محوریت ادبیات حماسی غرب ایران به زبان گورانی در فاصله سالهای ۱۳۸۶-۱۳۹۶ در مجلات پژوهش داخلی و خارج ایران به چاپ رسیده‌است. اگرچه بنیاد اصلی مقالات رویکرد حماسی دارد، اما در برخی از آنها توجه ویژه‌ای به آموزه‌های اساطیری غرب ایران و مباحث زبان‌شناسی و واژگانی زبان گورانی شده‌است. ساختار کلی مقالات شامل: مقدمه، متن، دریافت، یادداشتها و منابع است و برای یک‌دست شدن همه مقالات سه مقاله چاپ‌شده در *جرات ایران‌نامک* و *ایران‌شهر* نیز در این ساختار قرار گرفته‌اند.

نظم و چینش معدهت برپایه ارتباط محتوایی است، به‌گونه‌ای که مقالاتی با موضوعات نزدیک به هم پیاپی آمده‌اند. از آنجا که هریک از مقالات به‌طور مستقل در زمانهای مختلف و مجلات متفاوت به چاپ رسیده‌اند، ناگزیر تکرارهایی - به‌ویژه در مباحث معرفی زبان و ادبیات گورانی - در آنها به چشم می‌خورد که امید است سبب آزردهی خوانندگان ارجمند نگردد.

هدف از چاپ این مجموعه مقالات بیش از هر چیز گردآوری مقالات پراکنده نگارنده در حوزه ادبیات حماسی ایران باختری است نه به‌عنوان یکپارچه و منسجم در اختیار خوانندگان و پژوهشگران ادبیات حماسی، اسطوره‌شناسی و همچنین زبان و ادبیات غرب ایران قرار بگیرد، بدان امید که نکته‌ای تازه و راهگشا در این مقالات وجود داشته باشد؛ زیرا کمبود منابع در این زمینه آشکار است و بیشتر منابع مطالعاتی نگارنده نیز دستنویسهای گورانی است که هنوز تصحیح و چاپ نشده‌اند.

در پایان سخن شایسته است از تمام استادان، دوستان و عزیزانی که در این دوره ده ساله لطف و مهرشان را از نگارنده دریغ نکرده‌اند، قدردانی و از دو استاد درگذشته‌ام، شادروان آقای دکتر علی رخزادی و شادروان آقای دکتر رضا انزلی‌نژاد، یاد کنم. نامشان همواره جاودان!

از استاد عزیز و بزرگوارم، جناب آقای دکتر جلال خالقی مطلق که بنده را به

گردآوری و چاپ این مجموعه تشویق و مقدمات چاپ آن را در بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار فراهم کردند، سیاسی بیکران دارم. از مدیر دانش پژوه و کوشای بنیاد، جناب آقای دکتر محمد افشین وفایی نیز برای چاپ و نشر این اثر سپاسگزارم. همچنین سیاسی ویژه دارم از همسر نازنین و همراه همیشگی ام، دکتر رقیه شیبانی فر که همه این مقالات با ویراستاری وی به چاپ رسیده است.

آرش اکبری مفاخر

مشهد الرضا (ع)، ۲۴ دی ۱۳۹۶

www.ketab.ir